

Гасіл І. (Прага, Чехія)

К některým změnám v užívání českého jazyka

Автор статті аналізує зміни, які відбулися у чеській літературній мові протягом останнього двадцятиріччя. Зміни засвідчені на всіх мовних рівнях, насамперед у лексиці, морфології, синтаксисі, а також стилістиці та фразеології. Ці явища підтверджують той факт, що чеська мова постійно розвивається, причому як на основі власних внутрішніх мовних імпульсів, так і завдяки загальносуспільним процесам, які проживає чеське суспільство.

Ключові слова: сучасна чеська мова, присвійні прикметники, гендерна коректність.

Автор статьи анализирует изменения, произошедшие в чешском литературном языке на протяжении последнего десятилетия. Изменения засвидетельствованы на всех языковых уровнях, прежде всего в лексике, морфологии, синтаксисе, а также стилистике и фразеологии. Эти явления подтверждают тот факт, что чешский язык постоянно развивается, причем, как на основе собственных внутренних языковых импульсов, так и благодаря общим социальным процессам, которые переживает чешское общество.

Ключевые слова: современный чешский язык, притяжательные прилагательные, гендерная корректность.

The author analyzes the changes which took place in Standard Czech during the last two decades. The changes are fixed on all levels of language, namely lexicon, morphology, syntax, stylistics and phraseology. These phenomena prove the fact that Czech languages develops by its internal linguistic laws and due to social processes which changed the society.

Key words: Modern Czech, possessive adjectives, gender correctness.

Česká společnost prodělala v průběhu posledních dvaceti let zásadní změny jak v oblasti politické, tak i ekonomické, společenské a kulturní. Absolvovala přerod ze společnosti totalitní (socialistické) ve společnost demokratickou, která usiluje o to, aby se maximálně přiblížila západním parlamentním demokraciím. Důkazem toho je nejen vstup České republiky do NATO, ale i její přijetí za rovnoprávného člena Evropské unie. Tyto změny se nemohly neodrazit i v českém jazyku.

Čeština reaguje na tyto společenské proměny ve všech svých rovinách.

Přirozeně nejvýrazněji se tyto změny promítají do slovní zásoby. Jak o tom nejlépe svědčí slovníky neologismů, vydávané Ústavem pro jazyk český Akademie věd ČR [15; 16] a také korpusové databáze českého jazyka budované Ústavem Českého národního korpusu**. Ve slovní zásobě pozorujeme ústup výrazů spojených se společenskými jevy charakteristickými pro zemi budující rozvinutou socialistickou společnost (jde o terminologii spojenou se socialistickou ekonomikou, státní správou, politikou, politickým systémem, bezpečnostními složkami, vzděláváním atd.), pocítujeme ústup přejímek z ruského jazyka a naopak

** <http://ucnk.ff.cuni.cz>

zaznamenáváme výraznou tendenci přejímat nespočet výrazů z angličtiny, a to v různých oblastech užívání jazyka (v žurnalistice, v počítačové terminologii, v ekonomice, v moderní hudbě, ve sportu i jinde. Registrujeme také návrat řady slov do aktivního užívání, které byly ve druhé polovině 20. století odsunuty do oblasti historismů a archaismů (*starosta, radnice, radní, hejtman, hasič, prokurista, firma...*) a v neposlední řadě sledujeme i nárůst výrazů spojených se vstupem Česka do Evropské unie (např. výrazný nárůst hybridních složenin tvořených komponentem *euro*: *europoslanec, euroskeptik, eurookno, europaleta, eurozóna...*) [podrobněji viz např. 7, 64–70]. Obdobně vzrůstá i počet hybridních složenin tvořených pomocí *bio*: *biopotraviny, biomáslo, biomasa* či *dia*: *diačokoláda, diabonbóny, diamarmeláda*.

Změny, k nimž dochází v posledních dvaceti letech, se týkají i dalších jazykových rovin. Jak uvádí Encyklopedický slovník češtiny, „v hláskové soustavě pronikají podoby s dlouhým *-í* vedle původního *-é* (*lítat//létat*)“ [13, 90], ve veřejnoprávní České televizi je zcela běžná výslovnost názvu české peněžní jednotky *halíř//halěř* a také *můň//méně, líp//lépe* apod.

Změny pozorujeme v oblasti morfologické a syntaktické. Už od sedmdesátých let 20. století je patrný výrazný ústup zakončení infinitivů na *-ti* (*plakati, psáti, platiti, zpívati, skákati*)* a jejich nahrazování zakončením na *-t* (*plakat, psát, platit, zpívat, skákat*); výrazný ústup se týká i infinitivů na *-ci* (*pécti, moci*), místo nichž se užívá tvarů zakončených na *-t* (*péct, moci*). Rovněž tvary těchto sloves *peču, pečou, peč* jsou velmi frekventované, podoby *peku, pekou, pec* zcela zmizely z běžného úzu. Tvary *můžu, můžou* jsou zcela běžné v mluvené řeči a frekventované i v psaném spisovném jazyce, podoby *mohu, mohou* jsou dnes považovány téměř za knižní. Z oblasti jazyka mluveného do psaného spisovného jazyka stále více proniká slovesné zakončení 1. osoby jednotného čísla oznamovacího způsobu přítomného času na *-u* (*děkuju, pracuju, respektuju, kopíruju*) místo dřívějšího zakončení na *-i* (*děkuji, pracuji, respektuji, kopíruji*) a analogicky i zakončení 3. osoby množného čísla těchto sloves na *-ujou* nahrazuje zakončení na *-ují* (*děkujou, pracujou, respektujou, kopírujou*). Tvary na *-i* a *-ují* se dnes vyskytují pouze v oblasti knižní, oficiální a částečně i administrativní.

Rovněž u sloves 4. třídy došlo k výraznému posunu. Jak se můžeme dočíst v Současné stylistice, „tvary 3. os. pl. sloves 4. třídy zakončené na *-í* a *-ejí*, dříve kodifikací rozlišené podle vzorů *prosí, trpí x sázejí*, bývají z hlediska slohového označovány jako nediferencované (*náleží x náležejí*), avšak jazyková praxe ukazuje, že snaha po vybraném vyjadřování se projevuje spíše užíváním kratších tvarů, protože tvary na *-ejí* mluvčí intuitivně pokládají za nižší“ [1, 151–152].

V současném českém jazyce narůstá i počet a frekvence nevlastních předložek, a to ve snaze „jemněji specifikovat vztahy“ [13, 90] mezi substantivy (*prostřednictvím*,

* Infinitivy zakončené na *-ti* i v mluveném vyjadřování užívá dnes snad pouze bývalý kancléř prezidenta Václava Havla a bývalý ministr zahraničních věcí, předseda strany TOP 09 Karel Schwarzenberg (příslušník starého českého knížecího rodu Schwarzenbergů).

zásluhou, včetně, v rámci, s ohledem na, v podmínkách...) [blíže viz: 10, 63]. Nově se uplatňují i některé spojky (*když, aby, jestliže* a další) [13, 90].

Všimněme si podrobněji též otázky vyjadřování posesivních vztahů. Dobře víme, že základními prostředky pro vyjádření posesivity jsou posesivní zájmena, posesivní adjektiva a genitiv substantiva. Genitiv posesivní a posesivní adjektiva si, jak známo, konkurují. Starší jazykové příručky [např. 21; 20; 4] i tzv. akademická mluvnice [17; 18] a příručky novější [2; 19] konstatují, že nerozvitý genitiv posesivní je považován za nespisovný (*výročí Čapka, úraz Topolánka, projev Paroubka*) a že v těchto případech je na místě užití příslušného nerozvitého posesivního adjektiva (*Topolánkův úraz, Paroubkův projev*) nebo rozvitého posesivního genitivu (*výročí Karla Čapka, úraz Mirka Topolánka, projev Jiřího Paroubka*). Dnešní úzus je však jiný. Stačí se začíst do našich dnešních deníků či sledovat televizní programy, zvláště zpravodajské; je jedno, zda jsou veřejnoprávní či privátní. Především v krátkých psaných zprávách umístěných na lištách v dolní či horní části obrazu a doprovázejících obrazové a zvukové informace, ale i v novinových titulcích často čteme spojení jako *nemoc Havla, projev Klause, úspěch Jágra, přilet Obamy* apod. Zcela nepochybně bychom obdobná spojení našli i v Českém národním korpusu. Důvod, proč máme určitou averzi k obdobným nerozvitým genitivním výrazům podle našeho názoru spočívá v neterminologickém chápání pojmu zdvořilost, eventuálně v chápání slova slušnost. Spojení *nemoc Václava Havla* a *Havlova nemoc* nám znějí zdvořileji a snad i uctivěji než spojení *nemoc Havla* apod. Ve spojeních *Hanina kočka / kočka Hany* rozdíl ve zdvořilosti tolik nepociťujeme. Nerozvitý posesivní genitiv v jazykových projevech rodilých Čechů – s jistými výhradami – musíme dnes tolerovat; v jazykových projevech cizinců bychom ho měli plně akceptovat.

K posunům dochází v posledních dvaceti letech rovněž v oblasti stylistické. Řada změn v této oblasti byla vyvolána jednak změnami společensko-politickými, jednak vlivem nových médií a nových technologií (internet, e-mailová korespondence, mobilní telefony...).

Příjmení osob, o nichž se v médiích mluvilo či psalo, se ještě nedávno nikdy neuváděla izolovaně, vždy byla doplněna titulem, v období reálného socialismu slovem *soudruh* (*řekl s. Vomáčka, zdůraznila soudružka Kabrhelová, odpověděl s. Veselý...*), nebo se uváděla ve spojení s rodným jménem či s jeho zkratkou (*Fr. Hrubín, dr. Čapek, prof. Pekař, prezident Masaryk, A. Jirásek, básník Machar...*). Dnes se často uvádějí i v seriózních médiích samostatně (*řekl Havel, napsal Klaus* nebo *Klaus navštívil Pardubice, odpověděl Vocásek, Topolánek se sešel s Tymošenkovou a Putinem...* atd.). V textech publicistických si na tuto dnešní praxi jen těžko zvykáme, ale v textech stylu vědeckého se takto vyjadřujeme zcela běžně (*podle Danešova názoru, jak dále Nekula konstatuje, Zimová uvádí* apod.).

S řečovou etiketou, tedy se zdvořilostí [13, 563; 12, 170], souvisí i takzvaná genderová korektnost, která se podle Milady Hirschové „projevuje i v češtině – především jako snaha vyhnout se tzv. generickému maskulinu, tj. užívání jmen v mužském rodě pro obě pohlaví. Můžeme vidět, že v oslovení i jinde se uplatňují

občanky a občané, posluchačky a posluchači, učitelky a tak podobně“ [11]. Především pod vlivem zahraničních společenských, ekonomických i kulturních kontaktů se i v češtině přestává užívat generických maskulin (*žáci, učitelé, řidiči, novináři*) a užívá se sousem, v němž na prvním místě stojí femininum a na druhém jemu významově odpovídající maskulinum, např. *žákyně a žáci, učitelky a učitelé, řidičky a řidiči, novinářky a novináři, poslankyně a poslanci* apod. V oslovení je to snad na místě, ale v jiných pozicích může tato snaha o genderovou korektnost působit až nechtěně komicky (*Učitelky a učitelé kontrolují, zda si žákyně a žáci vždy před vstupem do školní jídelny myjí ruce.*). Jednou z předností češtiny je přece i existence oněch, dnes zatracovaných, generických maskulin. Plní stejnou významovou funkci jako zmiňovaná rodově rozlišená sousloví a jsou navíc i ekonomičtější. Rovněž kolektiva (*žactvo, učitelstvo*) se dnes v mluvených i psaných textech téměř nikde nevyskytují.

Před rokem 1989 bylo užívání křesťanského jména spojeno téměř výhradně s tykáním, s výjimkou ne příliš častého užívání křesťanského jména, často v deminutivní podobě, s vykáním, a to v případě, kdy například nadřízený muž chtěl projevit úctu a svou náklonnost podřízené ženě – *Jiřinko, mohla byste mi uvařit kávu?* apod. Po sametové revoluci především zásluhou moderátorů různých televizních soutěží se užívání křesťanského jména a vykání velmi rozšířilo. Často se přitom křesťanské jméno spojovalo s označením *pane / paní*, kupř. *Pane Josefe, odkud pocházíte? Paní Dano, můžete odpovědět na otázku...* atd. Dnes se užívání křesťanského jména s vykáním rozšiřuje i do běžného života.

Psaní krátkých textových zpráv (SMS – *esemesek*) poznamenalo celkový styl předávání informací. Omezený počet znaků vede ke snaze o maximálně ekonomické vyjadřování oprostěné od zdvořilostních formulí a dalších „zbytečností“ a naopak způsobil psaní tzv. smajlíků – znaků vyjadřujících konkrétní obsah, např. :). Nemožnost používat diakritická znaménka může vést ke zkomolení informace, k její nesrozumitelnosti nebo i k vytvoření humorných situací (*mame* může znamenat „máme“ i „mámě“ apod.).

Styl českého jazyka poznamenalo i psaní e-mailové korespondence. Jako oslovení se zde prosadil pozdrav *dobrý den*. I zde pozorujeme celkové zjednodušení stylu a tendenci k maximální ekonomičnosti formulací a neužívání zdvořilostních formulí. Lidé, kteří komunikují se zahraničními komunikačními partnery píšou i e-mailové zprávy bez diakritických znamének, neboť zahraniční servery nejsou schopné tato znaménka správně zobrazovat.

Jiří Kraus nedávno konstatoval, že „ve funkci vědecké komunikace, ale také v jazyce reklam, managementu, počítačové technologie a v populární hudbě se např. na úkor národních jazyků ve světě stále více uplatňuje angličtina“ [14, 9]. Platí to i pro český národní jazyk. Především v oblasti lékařské vědecké komunikace. Čeští lékaři, ale i přírodovědci a odborníci z dalších vědeckých oblastí publikují své poznatky stále častěji v angličtině, a to nejen v časopisech a sbornících zahraničních, ale i v těch, které jsou vydávány v Česku. Jen tak totiž mohou poznatky českých vědců vstoupit do mezinárodního vědeckého povědomí a do mezinárodní konkurence. Bohužel tím ale trpí český odborný

styl, který tak ztrácí své postavení v rámci českého národního jazyka.

Výrazné posuny pozorujeme také v oblasti frazeologie. Jako frazém respektive idiom chápe František Čermák „každou ustálenou anomální kombinaci dvou či více prvků (morfémů, slov, popř. kolokací), z nichž aspoň jeden je členem extrémně omezeného a uzavřeného paradigmatu“ [3, 159]. Užívání frazeologie a dalších obrazných jazykových prostředků je typické nejen pro ústní komunikaci, ale i pro oblast publicistickou. Je zde třeba připomenout skutečnost, že frazeologie je velmi dynamická. Jak konstatuje M. Čechová, frazémy nejen zanikají, ale „jiné frazémy vznikají nebo se stávající obměňují“ [1, 176]. K velkým inovacím frazémů dochází především v publicistickém stylu. Novináři mají potřebu svá sdělení ozvláštnovat, aktualizovat, snaží se, aby jejich texty byly neotřelé, aby upoutávaly čtenářovu pozornost. A k tomu jim slouží inovace v oblasti frazémů a metaforických či metonymických výrazů (*O tom už ve Strakově akademii bylo rozhodnuto.* > Strakova akademie = vláda ČR; vláda ČR zasedá při svých jednáních v pražské budově, která nese název Strakova akademie. *Velrybářský útok v Teplicích* > velrybářský útok = podvodně zfalšovaný nábor členů do místní stranické organizace – aby tato organizace získala více hlasů při volbě kandidátů na poslance atd.). Řada těchto výrazů žije poměrně krátce, jakmile v médiích opadne zájem o danou problematiku, mizí z užívání i jazykové neologismy, které jsou s ní spojené, např. *cikrtné*, tj. regulační poplatek 30 Kč, který pacient zaplatí lékaři při vstupu do ordinace – slovo *cikrtné* je odvozeno z příjmení Tomáše Cikrta, tiskového mluvčího bývalého ministra zdravotnictví ČR Tomáše Julínka, který tento poplatek v médiích propagoval. A nebo *čunkáda* – korupční aféra bývalého místopředsedy české vlády a předsedy politické strany KDU-ČSL (Křesťansko-demokratická unie – Československá strana lidová).

Ukázali jsme na některé izolované změny, které poznamenávají český jazyk v posledních dvaceti letech. Soustředili jsme se pouze na oblast spisovného českého jazyka, inovacím v nespisovném jazyce jsme nevěnovali pozornost.

Výše uvedené změny spolu i s dalšími [Blíže viz. např. 9, 85–92; 8, 49–55; 6, 53–62; 5, 25–33; 7, 64–70] charakterizují dnešní spisovnou češtinu a dokumentují fakt, že se český jazyk neustále vyvíjí, a to na základě vlastních vnitřních jazykových impulsů i na základě celospolečenských změn, které probíhají v české společnosti. Dokumentují i další dynamický vývoj češtiny jako jazyka moderního demokratického a prosperujícího národa, jako úředního jazyka České republiky, rovnoprávného a suverénního členského státu Evropské unie.

LITERATURA:

1. Čechová M., Krčmová M., Minářová E. Současná stylistika. – Praha, 2008;
2. Čechová M. a kol.: Čeština – řeč a jazyk. – Praha, 1996;
3. Čermák F. Jazyk a jazykověda. – Praha, 1994;
4. Grepl M., Karlík P. Skladba spisovné češtiny. – Praha, 1986;
5. Hasil J. Český jazyk po vstupu Česka do Evropské unie // Přednášky z XLVIII. běhu Letní školy slovanských studií. – Univerzita Karlova. – Praha, 2005;
6. Hasil J. Čeština v proměnách 20. století // Přednášky z XLVII. běhu Letní školy slovanských studií. – Univerzita Karlova. – Praha, 2004;
7. Hasil J. Euročeština? // Přednášky z XLIX. běhu Letní školy slovanských studií. – Univerzita Karlova. – Praha, 2006;
8. Hasil J. Jazyk, kultura, společnost aneb Dynamický vývoj či úpadek češtiny?

// Přednášky z XLVI. běhu Letní školy slovanských studií. – Univerzita Karlova. – Praha, 2003; **9.** Hasil J. Proměny společnosti a jazyka // Jazyk i literatura z česka u schyłku XX wieku. Český jazyk a literatura na sklonku XX. století. – Wałbrzych – Ostrava 2001; **10.** Hrdlička M. České předložky // Přednášky z 52. běhu Letní školy slovanských studií. – Univerzita Karlova. – Praha, 2009; **11.** Hirschová M. <http://www.nase-rodina.cz/article.php?clanek=568>; **12.** Hirschová M. Pragmatika v češtině. – Olomouc, 2006; **13.** Karlík P., Nekula M., Pleskalová J. (eds.). Encyklopedický slovník češtiny. – Praha, 2002; **14.** Kraus J. Úloha národního jazyka v informační společnosti // Přednášky z 51. běhu Letní školy slovanských studií. – Praha, 2008; **15.** Martincová O. a kol. Nová slova v češtině. Slovník neologismů 1. – Praha, 1998; **16.** Martincová O. a kol. Nová slova v češtině. Slovník neologismů 2. – Praha 2004; **17.** Mluvnice češtiny 2; Tvarosloví. – Praha, 1986; **18.** Mluvnice češtiny 3: Skladba. – Praha, 1987; **19.** Styblík V., Čechová M., Hauser P., Hošnová E. Základní mluvnice českého jazyka. – Praha, 2004; **20.** Šmilauer V. Nauka o českém jazyku. – Praha, 1972; **21.** Trávníček F. Mluvnice spisovné češtiny. – Část II.: Skladba. – Praha, 1949.

Грабовий П.М. (Умань, Україна)

Український молодіжний сленг як лінгвокультурний феномен

У статті розглядаються лінгвокультурні параметри українського молодіжного сленгу його місце серед субстандартних систем слов'янських мов.

Ключові слова: молодіжний сленг, субстандарт, мовна картина світу, мовні контакти.

В статье рассматриваются лингвокультурные параметры украинского молодежного сленга, его место среди субстандартных систем славянских языков.

Ключевые слова: молодежный сленг, субстандарт, языковая картина мира, языковые контакты.

The article reveals linguistic-cultural parameters of Ukrainian youth slang, outlines its place among other Slavic substandard language systems.

Key words: youth slang, substandard, language picture of the world, language contacts.

Виділяють декілька причин виникнення та існування молодіжного сленгу – експресивність номінативних засобів молодіжного сленгу, прагнення до відмежування, самоствердження молоді. Молодіжний сленг слугує засобом вираження картини світу молодіжного соціуму, що дає змогу констатувати розбіжності в особливостях світобачення членів соціуму залежно від вікових та соціокультурних параметрів.

Окремі питання специфіки вираження мовної картини світу в лексиці українського молодіжного сленгу розглядають у своїх працях К.Л. Бондаренко [1], С.А. Мартос [3], Ю.Л. Мосенкіс [4; 9], Л.О. Ставицька [7], О.С. Фурса [9], Н.О. Шовгун [10], І.І. Щур [11]. Проте питання особливостей вербалізації дійсності засобами молодіжного сленгу, специфіки вираження картини світу в молодіжному соціумі потребують дальших досліджень. Зокрема, потребує з'ясування роль лексики молодіжного сленгу в